

Голобородько В. М.
кандидат історичних наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
Гладка Т. В.
старший викладач
Київський інститут бізнесу і технологій
Уманська філія

ДУХОВНІСТЬ ТА БЕЗДУХОВНІСТЬ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті розкривається позитивний вплив християнських цінностей на формування та розвиток людської духовності. Особлива увага звертається на психологічні механізми розвитку моральної самосвідомості.

Ключові слова: духовність, християнські цінності, духовні цінності, совість, моральна самосвідомість, сором, розкаяння, спокута, любов, покаєння.

В статье рассматривается позитивное влияние христианских ценностей на формирование и развитие человеческой духовности. Особое внимание обращается на психологические механизмы развития морального самосознания.

Ключевые слова: духовность, христианские ценности, духовные ценности, совесть, моральное самосознание, стыд, раскаяние, искупление, любовь, покаяние.

Актуальність дослідження проблем християнської духовності зумовлена декількома обставинами.

По-перше, ситуацією, що склалась у межах сучасного цивілізаційного розвитку, негативною тенденцією якого є руйнування духовних підвалин людського буття, втрата позитивних ціннісних орієнтацій та інтеріоризація псевдоцінностей на рівні особистості.

По-друге, поширенням негативних явищ у духовній сфері в українському суспільстві, пов'язаних з соціальними перетвореннями, що в ньому відбуваються. Останні поставили його перед необхідністю вибору тих духовних домінант, які б стали дієвим чинником суспільного розвитку.

По-третє, необхідністю використання морального та виховного потенціалу різних форм духовної культури заради подолання моральної кризи та руйнації людської особистості.

Християнська духовність є об'єктом дослідницької уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Цікаві та оригінальні розвідки здійснені такими дослідниками як Ст. Ярмусь, Л.Чупрій, В.Токман, С. Фостун, В.Бодак, Є. Іванків та ін. Дослідження здійснюються переважно у таких напрямках: духовні цінності християнства, християнська мораль і етика, християнський ідеал людини.

Разом з тим, деякі аспекти християнської духовності залишаються недостатньо висвітленими, зокрема, – морально-рефлексивний. І все ж таки накопичений дослідницький матеріал дає можливість комплексного підходу до

розкриття глибинних основ духовного потенціалу християнства, його впливу на духовний світ особистості, її моральне самовизначення та поведінку. Це і є основною метою даного дослідження.

На наш погляд, вирішення окреслених завдань доцільно розпочати з уточнення самого поняття „духовність”. У методологічному відношенні це є необхідним, поскільки і у філософській, і у богословській літературі воно набуло різних відтінків. У даному випадку під духовністю розуміється такий духовний стан людини, який ґрунтується на її здатності інтеріоризувати, продукувати та стверджувати вищі духовні цінності. Це прилученість людини до вищих ціннісних інстанцій [2, с.23]. Близьким до наведеного є богословське розуміння духовності як невичерпності, багатства і краси внутрішнього світу людини [4, с. 380].

Навіть при такому однозначному розумінні, духовність вимірюється декількома критеріями. Найперший серед них – глибока моральність людини.

Основою і першим джерелом християнської моральності є Десять заповідей Божих, які Були дані пророкові Мойсею на горі Синай [1, Вих. 20: 2 - 17].

Перші чотири заповіді проголошують праведне боговшанування та богопоклоніння і стосуються відносин між людиною і Богом. Хоча вони не включають моральних норм, що регулюють відносини між людьми, є витокami людської моральності, поскільки їх дотримання сприяє формуванню таких чеснот як шанобливість, щедрість, смирення, щирість, негативне ставлення до користолюбства. Шість інших заповідей є регулятивами людської поведінки у суспільстві та в сім'ї. Вони спрямовані проти зневажливого ставлення до батьків, забороняють вбивство, злодійство, перелюб, неправдиве свідчення на ближнього, осуджують заздрість та зазіхання на чуже майно.

Деякі дослідники, посилаючись на заборонний характер Старозавітних заповідей, приходять до висновку, що вони не дають справжніх еталонів морального життя. Обґрунтовується така позиція тим, що людина не є моральною, якщо вона чинить якусь дію тільки через заборону на неї. Мовляв, якби такої заборони не було, то вона цю дію зчинила б. Робиться висновок про те, що Старозавітні заповіді мають тільки конкретно-історичний характер.

З представниками таких поглядів слід погодитись в тому, що Старозавітні заповіді за своїм змістом відповідають певним конкретно-історичним умовам. Але це, на наш погляд, не дає підстав усувати з них загальнолюдський смисл.

Заборони – невід’ємна складова морального розвитку людства. Саме з них починалось формування та ствердження системи власне нормативної регуляції відносин між людьми, яка апелює до людської свідомості і елементи якої у конкретних своїх проявах набували осмисленого характеру.

Звичайно, в процесі історичного розвитку система заборон змінювалась. Поступово серед них виокремлювались ті, які згодом набули значення узагальнених регулятивів людської поведінки і увійшли до загальнолюдської моралі. До таких належать заповіді різних релігій. При всіх відмінностях, які їм притаманні, вони демонструють єдність у розумінні цілого ряду визначальних моральних норм. Згадані раніше шість заповідей Декалогу співпадають за змістом із заповідями інших релігій.

Слід зазначити, що релігійні заповіді – це специфічні норми моральної свідомості, походження яких пов'язується з певним авторитетом – потойбічним, божественним. Санкціоновані божественним авторитетом, вони входять в людську свідомість як фундаментальні норми моралі.

Так як і всі моральні норми, заповіді здатні інтеріоризуватись, перетворюватись на невід'ємні компоненти моральної свідомості людини, визначати її якісний стан. В якості позитивних вимог вони стають моральними нормативами, що зобов'язують людину до певних вчинків, стають її діяльним волевиявленням.

Другим джерелом християнської моральності є дев'ять заповідей блаженства, що складають зміст Нагірної проповіді Ісуса Христа [1, Мт. 5: 3 - 12]. У ній повному переосмислюються моральні настанови Декалогу, доповнюються та поглиблюються.

Якщо Закон забороняє вбивство, то Ісус закликає викорінювати з серця ненависть як джерело злочину.

У Законі осуджується порушення вірності шлюбу, а у Нагірній проповіді Ісус говорить про небезпечність гріховних почуттів взагалі.

Спаситель орієнтує людину на любов і добро, наповнює моральним змістом і одухотворює весь простір людського буття. У сферу моралі переноситься вирішення навіть тих питань, які санкціонуються правом. Це прослідковується у ставленні до такої старозавітної норми як „око за око”, „зуб за зуб”. Вона була спрямована проти язичницьких кодексів, в яких досить часто покарання було більш тяжким ніж сам злочин, і вимагала справедливості у карних справах. Розмежовуючи моральне і правове, Ісус Христос указує на те, що у сфері моральності діють інші принципи. Люди повинні боротись із почуттям помсти, вміти його подолати. Шлях до цього – бажання добра своїм кривдникам. Це вищий подвиг і прояв справжньої сили духу [4, с.105].

Вищою християнською чеснотою є любов. У першому Посланні апостола Павла до Коринф'ян надзвичайно глибоко осмислюється і передається зміст цієї загальнолюдської цінності.

„Коли я говорю мовами людськими й апостольськими, та любови не маю, – то став я як мідь та або бубон гудячий!

І коли маю дара пророкувати, і знаю всі таємниці й усе знання, і коли маю всю віру, щоб навіть гори переставляти, та любови не маю, то я – ніщо!

І коли я роздам усі маєтки свої, і коли я віддам своє тіло на спалення, та любови не маю, – то пожитку не матиму жодного!

Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається,

не поводитьсь нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого,

не радіє з неправди, але тішиться правдою,

усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить!

Ніколи любов не перестає!” [1, I Кор. 13, 1-8].

Любити ближнього свого як самого себе заповідав Ісус Христос. У деяких варіантах християнського віровчення Бог ототожнюється з любов'ю.

Різноманітність християнського тлумачення любові свідчить про те, що вона усвідомлюється як універсальна форма ствердження людини у світі, її ставлення до всього сущого. Любов всеохопна: Бог любить всіх людей і піклується про них.

Біблійна заповідь „полюби ближнього свого як самого себе” закликає до боротьби проти звіриних егоцентричних інстинктів, до визнання цінності іншого, до боротьби, яка повинна створити нову людину, „нове творіння”. Полюбити ближнього свого означає пробудити в собі людяність.

Любов, милосердя, співчуття, повага однієї людини до іншої акумулюються у християнській цінності святості. Виключаючи з людського буття зло, насильство, ворожнеч, святе у християнстві перетворюється на могутню моральну силу, набуває значення морально-етичного взірця, ідеалу. У такому своєму вияві воно здатне перетворювати людський дух і душу на високих моральних засадах.

Духовна людина – це людина із здатністю розрізнити добро і зло. Християнство формує в людині цю здатність. Указуючи на те, що зло, з яким стикається людина, знаходиться в ній самій, воно відкриває шлях до його подолання – це духовне зростання людини, примноження у собі духу добра і спроможності долати протилежну силу. Християнство закликає кожную людину творити добро з любові до людини, як творить його Христос.

Позитивна роль у процесі духовного становлення людини належить ідеї гріховності. Християнство не принижує людину гріхом. З його допомогою воно нагадує людині про її недосконалість. Шлях духовного удосконалення – це шлях очищення від гріха. За християнським віровченням. Саме через пам'ять про свою власну гріховність людина повинна прийти до співчуття та співстраждання. Бачачи слабкості ближнього, треба співчувати і співстраждати, а не виносити йому вирок. Ісус Христос радив добропорядним книжникам, які хвастились своєю праведністю, повчитись, що означає „хотіти милосердя, а не жертви”.

Критерієм людської духовності є рівень розвитку моральної самосвідомості людини. В етиці під моральною самосвідомістю розуміють таку специфічну форму моральної свідомості, предметом якої є вона сама та її носій – людина [3, с.223].

Однією з функцій визнається критичний перегляд моральних настанов людської суб'єктивності.

Зростання і зміцнення моральної самосвідомості людини відбувалось у нерозривному зв'язку з розвитком самосвідомого начала взагалі. Невід'ємною складовою цього процесу стало формування та постійне вдосконалення певних механізмів вияву і розвитку здатності людей до самоусвідомлення. З поміж них вирізняються релігійні. Останні можна поділити на ті, що компенсують недостатність самосвідомості і ті, що стимулюють її розвиток. До останніх належать релігії, в яких вироблені відповідні психологічні прийоми, що розвивають в людині фундаментальні для самосвідомості здатності: самоаналіз, самооцінку, самовибудову. У християнстві до таких прийомів передусім належать розкаяння, покаяння, спокута. Надавши обов'язковості цим духовним

актам, християнство тим самим спонукало кожна людину до того, щоб вона була носієм розвиненої самосвідомості, а разом з тим – моральної її форми. Вони мають вагому моральну цінність, поскільки спрямовані на глибокий перегляд засад власної поведінки й свідомості.

Сутністю розкаяння означає виправлення духовної помилки на основі внутрішньої переорієнтації людської особистості. Воно обов'язково передбачає визнання особистістю своєї відповідальності за певні дії та помисли, засудження нею цих помислів і дій, готовність зазнати за них справедливого покарання і як результат – внутрішню перебудову засад свого буття на підставі позитивних духовних цінностей.

Покаяння (сповідь) – одне з християнських таїнств, що полягає у визнанні своєї провини з боку віруючого за порушення заповідей Божих. Воно доповнює розкаяння, засвідчує і довершує його. Це долання в собі негативних нахилів.

Справжнє розкаяння Христос ставить вище заспокійливості тих, хто вважає себе праведними перед Богом. Це прослідковується у сповіді про двох людей, які молилися в храмі. Один з них – благочестивий фарисей – дякував Бога за те, що він „не такий як інші люди, дотримується посту, жертвує на храм і не схожий на цього митаря”. А митар неподалік з опущеними очима самовіддано просив у бога бути милостивим до нього, грішника. Ісус промовив: „Кажу вам, цей прийшов у дім свій виправданим, а не той”. Саме той, хто упокорює себе, буде піднесеним [1, Лк: 18, 9-14].

Розкаяння не повинне обмежуватись словами. Воно повинне втілюватись у дію. Недаремно Іван Хреститель говорив про „плоди покаяння”.

Емоційним виявом спокути є страждання. Це своєрідна душевна розплата людини за свою провину, обов'язкове випробування на шляху до очищення. Воно нагадує людині про наявність негативного в ній самій, спонукає її бути вибагливішою до себе, вимагає зусиль для подолання того, що негідне її.

У християнстві робиться акцент саме на спокутній і очищувальній силі страждання. Тому воно набуває глибокого позитивного смислу. І якщо інші релігії, онтологізуючи страждання пропонують людині усунути його з буття, то християнство, навпаки, визнає його необхідність як рятівної сили: Бог рятує людей своєю спокутною жертвою та стражданням.

Християнство апелює до таких форм моральної самосвідомості людини як совість та сором.

У християнській традиції совість тлумачиться як притаманне кожній людині суб'єктивне відчуття божественного морального закону. Здатність до такого відчуття вважається закладеною богом в душу людини від народження. Таке розуміння совісті не співпадає з науково-етичним її поясненням. Але важливим є те, що совість розглядається невіддільною від внутрішньої суті людини та у зв'язку з моральними цінностями.

Крім того, Бог передає свій Закон людям також і зовнішнім способом – відкриває його у словесній формі через пророків, у вигляді заповідей та інших моральних приписів, зафіксованих у Священному Письмі.

У Старому Заповіті поняття „совість” не вживається. Воно відсутнє у всіх моральних повчаннях, що входять до Старого Заповіту. Це поняття з'являється

у Новому Заповіті у Посланнях апостола Павла та Соборних посланнях. Звертаючись до віруючих із закликом коритися своїй владі, апостол Павло говорить: „Треба коритися не тільки заради страху покарання, а й заради сумління [1, Рим. 13: 5].

У Першому посланні до Тимофія апостол Павло використовує поняття „добре сумління”. Про совість мова йде і у зверненні апостола Павла до коринф’ян: „Говорю ж не про власне сумління, але іншого – чогоб моя воля судилась сумлінням чужим?” [1,1 Кор. 10: 20]. Вживається поняття „совість” і у першому соборному посланні апостола Павла: „Майте добре сумління, щоб тим, за що вас обмовляють, немовби злочинців, були посоромлені лихословники вашого поведіння в христі” [1, 1 Пет. 3: 16].

З наведених висловів можна зробити висновок про те, що совість наділяється морально-етичним змістом, розглядається як внутрішній регулятор думок і вчинків.

Основоположного значення у структурі моральної самосвідомості людини надається християнством сорому. У Книзі Буття виникнення почуття сорому у перших людей пов’язується з гріхопадінням. Вони порушили божу заборону і скуштували плоди з дерева пізнання добра і зла. І „розкрилися очі в обох них, і пізнали, що нагі вони. І зшили вони фігові листя, і зробили опаски собі” [1, ім. 3:7]. Людина втрачає внутрішню гармонію і спокій. Вони замінюються душевною роздвоєністю і незадоволеністю.

Святе письмо стверджує сором у якості корінної основи людського способу життєдіяльності.

Почуття сорому здійснює значний вплив на становлення людської моральності: моральний спосіб регуляції поведінки може здійснитись тільки тоді, коли людина вміє відчувати свої недобрі вчинки як щось таке, що її принижує. Це моральне переживання, завдяки якому людина здатна здійснювати самооцінку, суд „Я” над самим собою. Тільки при такій умові людина може духовно розвиватись та удосконалюватись.

Вплив християнських цінностей на людину здійснюється через галерею святих, подвижників, мучеників християнської церкви. Вони є моральним взірцем для неї. Їх життєва поведінка є втіленням християнського принципу любові до ближнього, терпіння, надії, вірності вірі, моральної чистоти. Для віруючих християн вони є зразком для наслідування, впливають на їх поведінку. У такому втіленні християнські цінності стають невід’ємною складовою індивідуального буття.

Для того, щоб людина досягла такого високого рівня моральної досконалості, потрібно, щоб її духовні шукання були щирими і постійними.

„Складайте ж собі скарби на небі” – так заповідав Христос.

Список використаних джерел:

1. Біблія.

2. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – М., 1992. – № 12. – С.21 – 28.
3. Малахов В. А. Этика. Курс лекцій / В. А. Малахов. – К.: Либідь, 2002. – 387с.
4. Протоиерей Александр Мень. Сын человеческий. – М., 2000. – 494с.
5. Катехізіс. – К.,1991. – С. 380.